

OUDE PRENTBRIEFKAARTEN: DE SINT-PIETERSBERG

XVI. SLAVANTE

B.G. GRAATSMA, Koningsplein 9, Maastricht

Het in de vorige aflevering beschreven historische gangenstelsel Slavante is onverbrekkelijk verbonden met het voormalige klooster en latere buitengoed "Slavante", al was het alleen maar door een gemeenschappelijke naam. Deze aflevering is dan ook geheel gewijd aan de nu precies 150 jaar oude en alom bekende, veelvuldig bezochte uitspanning (het "Casino" met park), ooit een begrip voor vele Maastrichtenaars, gelegen op de oostflank van de St.-Pietersberg even ten noorden van Lichtenberg. Na een kort historisch overzicht verplaatsen we ons aan de hand van een vijftal "ansichten" zo'n 80 jaar terug in de tijd, de bloeiperiode van zowel de prentbriefkaart als het "Casino Slavante".

De turbulente geschiedenis van deze historische lokatie gaat terug tot 1489. In dat jaar werd met toestemming en op kosten van de toenmalige (prins-) bisschop van Luik, Johan graaf van Horne, op een (daartoe aangelegd?) plateau-gedeelte van de vrij steile Maasdalhelling van de St.-Pietersberg, niet ver van de toenmalige burch Lichtenberg, op de plaats van een reeds uit de 14e eeuw bekende eremitage (klui-zenaarsverblijf) een kerk en klooster met bijgebouwen alsmede een drietal trapsgewijs tegen de helling aangelegde en door mergelmuren ondersteunde (terras)tuinen gebouwd. Het nieuwe onderkomen was bestemd voor Fran-

ciscaner monniken welke op deze plek vanaf ca. 1455 als (h)eremieten (klui-zenaars) onder uiterst primitieve omstandigheden gehuisvest waren. Het betrof hier zgn. Observanten ofwel Recollecten, een beschouwende kloosterorde (observare = beschouwen) binnen de Minderbroedersorde (Franciscanen) die strikte navolging eiste van de oude orderregels van St.-Franciscus van Assisi (zij "observeerden" de Derde Regel van St.-Franciscus). Dit eerste en meest oorspronkelijke kloostercomplex heeft echter nog geen honderd jaar mogen bestaan: in 1578 werden de kloosterlingen door de uit Holland afkomstige protestantse staats-

troepen verdreven, waarna kerk en klooster werden ontheiligd en vervolgens in brand gestoken. Het resultaat van deze grondige verwoesting moet vele jaren een troosteloze aanblik geboden hebben. Pas in 1640 werd op verzoek van Frederik van Eynatten, heer van de nabijgelegen burchthoeve Lichtenberg en begunstiger van het klooster, de kerk herbouwd, in 1643/'44 gevolgd door het klooster waarna de in 1639 uit Maastricht verbannen Minderbroeders zich er weer vestigden. In 1681 volgde de bouw van het tot op heden gespaard gebleven Slavante- ofwel St.-Antonius-kapelletje. Uit die tijd van wederopbouw (1640) dateert ook het "spectaculaire" verhaal van de vier kloosterlingen die volgens een van ouds bekende overlevering in het nabijgelegen ondergrondse gangenstelsel "Slavante" verdwaald waren en aldaar de dood hebben gevonden.

De inlijving van Limburg bij de Franse Republiek in 1795 betekende tenslotte definitief het einde van het klooster Slavante: in 1796 werd door de Fransen de opheffing van het klooster bevolen en werden alle bezittingen, zowel roerende als onroerende, door de Franse staat verbeurd verklaard en vervolgens

verkocht. De Observantencongregatie hield daarmee op te bestaan en dit betekende tevens het einde van het enige terrassen-klooster dat Nederland rijk was, aangelegd op verscheidene terrassen van de hier vrij steile Maasdalhelling (vgl. afl. IV).

Tot in de jaren twintig van de vorige eeuw moet nog een deel van het complex intact geweest zijn. De bekende natuurvorser Bory de Saint-Vincent beschrijft in zijn beroemd geworden studie van de St.-Pietersberg uit 1819/1821 de toenmalige situatie te Slavante als volgt: "... Lavandegh ou Slavante,

ancien couvent de récollets, maintenant à demi ruiné et métamorphosé en guinguette [=buitenherbergje]. Les bâtiments de Slavante sont situés aux deux tiers [= tweederde] de la hauteur, sur l'escarpement [= steile helling] dont la Meuse baigne la base, et sur la pente brusque [= ruwe helling] duquel les religieux avaient pratiqué à grands frais [= hoge kosten] des jardins en terrasses d'assez mauvais goût. Malgré le peu d'intelligence avec laquelle la construction de Slavante fut dirigée, par des moines qui ne surent pas tirer parti [= gebruik maken van] d'un terrain singulière-

ment propre à devenir pittoresque, ces lieux produisent un effet assez grandiose, vu de la rive opposée de la Meuse; et les vieux ifs [= taxusbomen], taillés en pions d'échecs, dont le jardin supérieur est encore décoré, contrastant, par leur feuillage sombre, avec la blancheur de la pierre dont les terrasses sont bâties, produisent un accident assez heureux dans l'ensemble du paysage".

Van het oorspronkelijke, d.w.z. in 1640 resp. 1643/'44 herbouwde kloostercomplex rest ons thans nog slechts een deel, hoewel zeer waarloosd, van de in mergel opgetrok-

ken omsluitingsmuur die de toenmalige terrastuinen omgaf. Van de oorspronkelijke vorm der terrassen is echter weinig overgebleven na de aanleg van een slingerweg in de tachtiger jaren van de vorige eeuw teneinde ook met paard en wagen c.q. koets (en later het automobiel) vanuit het Maasdal (Lage Kanaaldijk) het Slavante-plateau te bereiken. Daarmee verdween ook de zuidelijke trap welke pal langs de muur (aan de buitenzijde) tegen de berghelling omhoog liep. Het onderste terras moet echter al verdwenen zijn bij de aanleg van het kanaal Maastricht-Luik in 1845. Aan de noordzijde is een deel van een van de vroegere terrastuinen sinds oktober 1967 als wijngaard in gebruik. Mogelijk werden in deze kloostertuinen ook tot aan de Franse tijd wijndruiven geteeld. Van de feitelijke kloostergebouwen is nog het kapelletje uit 1681 alsmede een zuidelijk bijgebouw (het witte gebouw naast het kapelletje) over welke laatste in de gloriedagen van het klooster vermoedelijk gefungeerd heeft als gastenverblijf voor de prinsbisschoppen van Luik. Deze uit mergel opgetrokken gebouwen dateren vermoedelijk nog uit de 17e eeuw; een in het witte gebouw aanwezige schouw bevat nl. het jaartal 1666.

Nadat het sinds 1800 verlaten kloostercomplex grotendeels in verval was geraakt, verwierf de bierbrouwer Peter Gilles Claessens in 1828 het complex in eigendom en liet de kerk en het grootste deel van de kloostergebouwen afbreken. Het resterende deel (het zuidelijk bijgebouw) werd door hem als herberg ingericht. Hij verhuurde het vervolgens aan de in 1760 opgerichte "Société de Maestricht", in het dagelijks leven "Groote Sociëteit" genoemd, die het omvormde tot hun buitenverblijf, uitsluitend bestemd voor leden die veelal afkomstig waren uit de goeude burgerij. Verschillende koninklijke gasten waaronder koning Willem II en Willem III, hebben sindsdien een bezoek gebracht aan deze in 1838 (precies 150 jaar geleden!) officieel geopende "buitensociëteit Slavante". In diezelfde periode is binnen de oude kloostermuren door een speciaal uit Gent overgekomen tuinarchitect een fraai park aangelegd en werd ook het uit 1681 daterende kapelletje gerestaureerd.

In 1843 werd "Slavante" definitief aangekocht door de Groote Sociëteit en in datzelfde jaar nog kreeg stadsarchitect Kraft opdracht tot de bouw van een "Casino" binnen de muren van het voormalige kloostercomplex op het

hoogste terras dat daartoe nog eens extra werd opgehoogd. Het "Casino Slavante" ofwel "Casino der Groote Sociëteit" was in 1846 gereed en werd in de daarop volgende jaren tot een zeer geliefd ontspanningsoord voor vele (welgestelde) Maastrichtenaars. Vanaf het daartoe aangelegde (opgehoogde) buitenterras kon men genieten van een schitterend panoramisch vergezicht over het brede Maasdal. Overigens vormde deze lokatie in de bloeitijd van het klooster, dus vóór de Franse inlijving, onder de bevolking van Maastricht reeds een geliefd rustpunt c.q. eindpunt voor wandelingen waar men niet alleen kon genieten van deze idyllische plek en het schitterende uitzicht, maar bovenal van de gastvrijheid alsmede het eigengebrouwen kloosterbier van de monniken.

In 1906 tenslotte moest het bestuur van de Groote Sociëteit haar buitengoed noodgedwongen verkopen aan de gemeente Maastricht die het vervolgens inrichtte als openbaar ontspanningsoord c.q. buitencafé. Het Casino met

park moet echter al rond de eeuwwisseling voor het vreemdelingenverkeer vrij toegankelijk zijn geweest, getuige de vele prentbriefkaarten welke er in die tijd van "Slavante" (Casino, park en kapelletje) verschenen en verstuurd zijn. In 1973 is het Casino, dat toen geheel in verval was geraakt, middels een grondige restauratie in oude luister hersteld. Aan het rond 1835 aangelegde park herinnert momenteel nog een enkele imposante, enorme "eeuwenoude" Beuk, op zich al een bijzonder (natuur)historisch monument.

Voor de oorsprong van de naam "Slavante" zijn een tweetal plausibele verklaringen te geven. De meest bekende en ook algemeen aanvaarde (ingeburgerde) opvatting betreft een verbastering van "(ter) Observanten" en is dus direct afgeleid van de naam van de hier gevestigde richting binnen de orde der Franciscanen ofwel Minderbroeders: de Observanten. Gezien de situering van het complex – op een vrij steile helling met een exakte oostelijke expositie, dus pal tegenover de op-

Ruïne St. Antoniuskapel op Slavante.
Groet uit Maastricht.

gaande zon — zou men echter ook kunnen denken aan een verbastering van het Franse "Soleil-levant", hetgeen "opgaande zon" c.q. "oosten-zon" betekent. In vroeger tijden werd in deze contreien immers altijd in het Frans gecorrespondeerd en geschreven. De aanduiding "Casino" is hier nog gebruikt in de oorspronkelijke betekenis van het woord, nl. een "buitenrestaurant", ook wel "plaats van samenkomst om te lezen, praten, spelen of dansen" ("Lieu de réunion pour lire, causer, jouer ou danser").

De opkomst en bloei van het vreemdelingenverkeer en de daarmee gepaard gaande florierende handel in "ansichten" in het begin van deze eeuw heeft uiteraard ook het schitterend gelegen "Slavante" niet ongemoeid gelaten, getuige het grote aanbod aan prentbriefkaarten welke tussen ca. 1900 en 1920 van het Casino en park met kappelletje zijn verschenen. Aan de hand van een vijftal "ansichten" wordt het beeld van die tijd even teruggehaald.

De eerste "ansicht" is afgestempeld op 26 augustus 1906, doch de voor deze kaart gebruikte foto moet reeds in de negentiger jaren van de vorige eeuw genomen zijn, getuige o.a. de grootte van de bomen op het buitenteras recht voor het Casino (vgl. de tweede en derde ansicht). Bovendien bevindt dezelfde afbeelding zich ook al op een in 1900 verstuurd ansicht. De fotograaf stond met zijn rug tegen de zuidelijke omsluitingsmuur van het voormalige kloostercomplex. Het op de achtergrond zichtbare Casino ligt

er momenteel nog precies zo bij; het fraaie en goed onderhouden park op de voorgrond met zijn hagen, paden, perken en bomen is daarentegen in de loop der tijd helaas verwilderd en deels dichtgegroeid c.q. verwaarloosd.

De tweede "ansicht" (poststempel 30 juli 1906) is geheel in blauw uitgevoerd. De voor deze kaart gebruikte foto is genomen in het vroege voorjaar; de fotograaf bevond zich daarbij op het plateaugedeelte van Slavante dat momenteel tot parkeerplaats gedegradeerd is. De reeds op de vorige ansicht herkenbare bomen op het terras voor het Casino zijn in vergelijking tot die afbeelding nu beduidend groter. Deze foto is dan ook minstens 10 jaar later genomen. Op de haag die het buitenteras begrensd, had men op het moment dat deze foto werd genomen, schijnbaar een hoeveelheid witte was te drogen gelegd. Op de ansicht is rechts van het Casino is nog een soort prieel zichtbaar.

De derde "ansicht" (ca. 1915) is nooit verstuurd en geeft een fraai overzicht van het wandelpark op het plateaugedeelte van Slavante. De foto is genomen in de winter of het vroege voorjaar en de fotograaf stond daarbij met zijn rug tegen het oude witte gebouw. Geheel links is op deze prentbriefkaart nog net een deel van het hoger gelegen Casino zichtbaar. Ongeveer in het midden van de afbeelding is een deel van de noordelijke omsluitingsmuur herkenbaar met daarin het noordelijke toegangspoortje.

De vierde "ansicht" is verstuurd op 19 juli 1911; de hiervoor gebruikte foto

moet echter beduidend ouder zijn. De typografie van deze ansicht dateert nl. al van vóór 1905. De afbeelding geeft een fraaie indruk van de directe omgeving van het uit 1681 daterende Slavante-kappelletje, ook wel St.-Antoniuskappelletje genoemd naar het beeldje dat zich destijds boven de ingang bevond. Het betrof hier, evenals de rest van het park, een zeer lommerrijke omgeving.

De vijfde "ansicht", afgestempeld op 10 september 1905, bevat een indrukwekkend en bijzonder schilderachtig vergezicht over het brede Maasdal in zuidoostelijke richting. Het betreft hier een in "duotoon" (twee kleuren) uitgevoerde prentbriefkaart waarbij de foto in zijn geheel tweemaal is afgedrukt, een bekende techniek om de afbeelding meer "diepte" te geven. Het hier afgebeelde exemplaar is in bruin-zwart uitgevoerd; in mijn collectie bevindt zich ook een blauw-zwart exemplaar. De voor deze ansicht gebruikte foto moet genomen zijn in de zomer vanaf het buitenteras voor het Casino. Deze kaart toont ons duidelijk een nog niet gekanaliseerde Maas waarvan bij laag water de in de binnenbochten gelegen delen grotendeels droog vielen zoals hier langs de Hoge Kanaaldijk (vgl. ook afl. IX). Aan de overzijde van de Maas bevindt zich geheel rechts op deze kaart en verscholen tussen de bomen (populieren) huize "Hoogenweerth" ofwel "Houweerd". Op de voorgrond is tussen de bomen door nog een deel van de Hoge Kanaaldijk zichtbaar.

